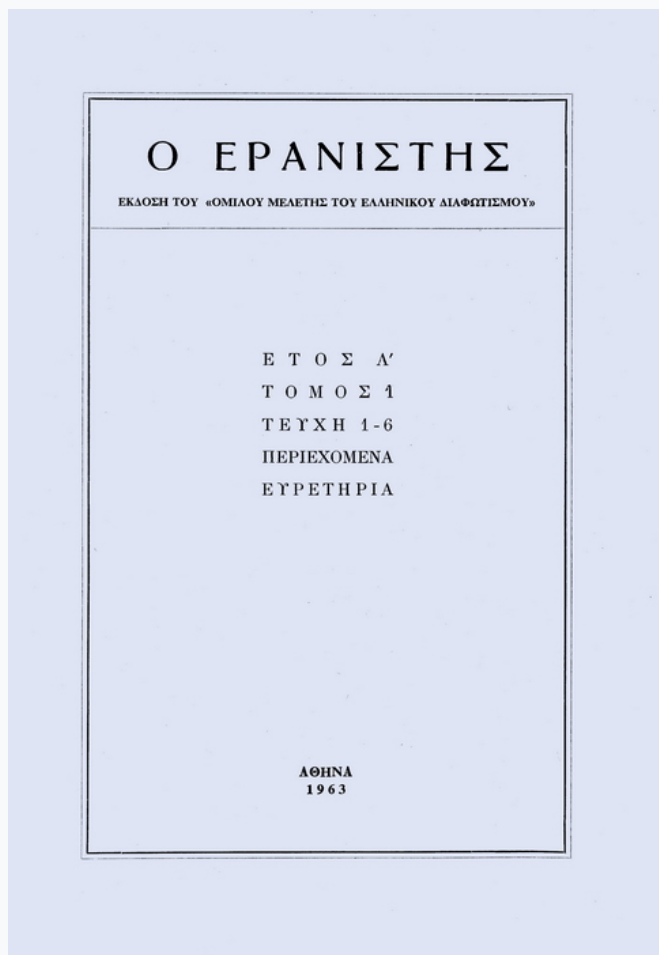

The Gleaner

Vol 1 (1963)

Η «Αιτωλία και Ακαρνανία του Μεσαιώνος» του Χριστοφόρου Κοντού (1839-1869)

Σπ. Ι. Ασδραχάς

doi: [10.12681/er.9586](https://doi.org/10.12681/er.9586)

Copyright © 2016, Σπ. Ι. Ασδραχάς

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

To cite this article:

Ασδραχάς Σ. Ι. (2016). Η «Αιτωλία και Ακαρνανία του Μεσαιώνος» του Χριστοφόρου Κοντού (1839-1869). *The Gleaner*, 1, 41–46. <https://doi.org/10.12681/er.9586>

Η «ΑΙΤΩΛΙΑ ΚΑΙ ΑΚΑΡΝΑΝΙΑ ΤΟΥ ΜΕΣΑΙΩΝΟΣ», ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΟΦΟΡΟΥ ΚΟΝΤΟΥ (1839-1869)

Ένας ιερωμένος σπουδαστής της Θεολογίας, ο Χριστοφόρος Κοντός από τη Ζαβέρδα της Άκαρνανίας, γνωστοποιούσε το Νοέμβριο του 1867 με άγγελία του δημοσιευμένη στην εφημερίδα «Ἀλήθεια» (24.10.1867) ότι «ὅσον οὖπω» ἐπρόκειτο νὰ τυπώσει διβλίο ἀφιερωμένο στην Αἰτωλοακαρνανία, πού τὸ εἶχε ἀναγγεῖλει παλαιότερα προῖδν «λεπτομερῶν» περιηγήσεων καὶ ἐρευνῶν, θὰ περιεῖχε τὴν ἱστορία τῆς περιοχῆς, «πλεῖστα ὅσα ἡρωϊκὰ ἄσματα ἱστορικῶν γεγονότων», ἀρχεϊκὰ στοιχεῖα τῆς Τουρκοκρατίας καὶ τῆς Ἐπανάστασης, περιγραφή τῶν μονῶν καὶ «πολλὰ κεκρυμμένα ὀνόματα τῶν πατέρων καὶ ἀγίων». Τὸ ἔργο τοῦ Κοντοῦ δὲ γνώρισε ποτὲ τὴ δημοσιότητα. Ἐνα σχετικὰ πρόσφατο δημοσίευμα¹ πῆρε ἀφορμὴ ἀπὸ τὴν ἀγγελία καὶ

1. Τάκης Λάμπας, «Ὁ ρασοφόρος καὶ τὸ βιβλίο του πὺν χάθηκε», «Ρουμελιώτικο Ἡμερολόγιο», 5 (1961), σ. 46-48, ὅπου, σ. 46, ἀναδημοσίευση τῆς ἀγγελίας τῆς 9.10.1867. Πρὶν ἀπὸ τὴν ἀγγελία αὐτὴ εἶχε διανεμηθεῖ ἄλλη, πὺν σύγχρονα ἦταν καὶ δῆλωση ἐγγραφῆς συνδρομητῶν (βλ. «Ἀλήθεια», ἔτ. Β', φ. 482 (26.9.1867), σ. 4 : «Παρακαλοῦνται οἱ ἀπανταχοῦ λαβόντες Ἀγγελίας καὶ συλλέξαντες συνδρομητὰς νὰ μᾶς ἐπιστρέψωσιν αὐτάς, ὅπως συμπεριληφθῶσι τὰ ὀνόματα τῶν φιλομούσων συνδρομητῶν εἰς ἣν ἀνήκουσι στήλην τῆς Ἱστορίας τῆς Αἰτωλίας καὶ Ἀκαρνανίας. Ὁ ἐκδότης Χριστοφόρος Κοντός»). Ὅρισμένοι ιερωμένοι διέδωσαν ὅτι τὸ βιβλίο τὸ εἶχε γράψει ἄλλος, κάποιος Θεόκριτος· στήν «Ἀλήθεια», ἔτ. Β', φ. 359 (3.5.1867), σ. 4 δημοσιεύεται ἡ ἐξῆς διάψευση καὶ προκαταβολικὴ δυσμενὴς κριτικὴ τῆς «Ἱστορίας» : «...Κατ' αὐτάς ἐδημοσιεύθησαν ἀγγελίαι ἀγγέλλουσαι τὴν ἔκδοσιν τῆς ἱστορίας τῆς «Αἰτωλοακαρνανίας», αἰφνης ὑπὸ τινων ἀναξίως φερόντων τὸ σχῆμα, διεδόθη ὅτι ἐγὼ εἰμι ὁ ἐκδότης διαβάλλοντες οὕτω τὸν τε ἐκδότην, καὶ ἐμὲ ἀδικοῦντες τῆς μικρᾶς γραφικῆς ὠφελείας, ἂν καὶ ἐγὼ, ὡς ἀσυντάκτους κατέκρινα τὰς ἀγγελίας, ἐν αἷς συνέταξε τὸ ἂν μετὰ ὀριστικῆς «ὅς ἂν οἶδε» καὶ τινα ἄλλα. Ὑποσχόμεθα δὲ μετὰ τὴν δημοσίευσιν, ἥτις εἶναι πάντῃ ἀδύνατος, διότι εὐκολώτερον εἶναι νὰ περιγράψῃ τις τὴν Λιβύαν ἢ τὴν Ἀκαρνανίαν, νὰ ἐλέγξωμεν αὐτὴν κατὰ πάντας τοὺς ὅρους, οὓς αὐτὸς ἐπιστημονικῶς καλεῖ. Ἀθήνησι 3 Ἀπριλίου 1867. Θεόκριτος». Στὴν προετοιμασία καὶ στὸ περιεχόμενο τοῦ βιβλίου ἀφορᾷ καὶ ἄλλη ἀγγελία τοῦ Κοντοῦ «Ἀλήθεια», ἔτ. Β', φ. 407 (13.6.1867), ἔπου ἀναφέρει ὅτι στὰ τέλη τοῦ μηνὸς θὰ «περιέλθει» τὴν Αἰτωλοακαρνανία. Σχετικὰ μετὶς ποιητικῆς ἐπιδόσεις τοῦ Κοντοῦ ἀξίζει νὰ σημειωθεῖ ὅτι γράφει σὲ πυκνὰ

συγκέντρωσε πληροφορίες για την τύχη του έργου και του συγγραφέα του: ο Χριστοφόρος Κόντος γεννήθηκε στη Ζαβέρδα το 1839, νέος έγινε μοναχός στη μονή Ρόμης (Ρουμπιώτισας) του Ξηρομέρου, σπούδασε κατόπιν στο αθηναϊκό Πανεπιστήμιο και, φοιτητής ακόμη, χειροτονήθηκε διάκος του αρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν (1868): τὸν ἴδιο χρόνο πήρε ὑποτροφία γιατὴ Λειψία όπου, στίς 25.10.1869, πέθανε φυματικός. Οἱ συγγραφικὲς του δραστηριότητες περιορίζονται σὲ κάποια μικρὰ δημοσιεύματα, κυρίως ποιήματα γραμμένα στὰ ἀρχαῖα ἑλληνικά, καὶ στὴν ἀνέκδοτη ἱστορία τῆς Αἰτωλοακαρνανίας. Τὸ χειρόγραφό της, σύμφωνα μὲ οἰκογενειακὴ παράδοση ποὺ γίνεται δεκτὴ στὸ παραπάνω δημοσίευμα, καταστράφηκε μετὰ τὸ θάνατο τοῦ Χριστοφόρου ἀπὸ ἕναν ἀδελφὸ του ποὺ ζοῦσε στὴ Ζαβέρδα.

Ἡ πραγματικότητα δὴν ἀναφορικὰ μὲ τὸ ἀνέκδοτο κείμενο τοῦ Κοντοῦ εἶναι ἄλλη. Στὸ τμήμα χειρογράφων τῆς Ἑθνικῆς Βιβλιοθήκης σώζεται ἕνα χειρόγραφο* μὲ ἀριθμὸ 1283 ποὺ ἔχει τὸν τίτλο: «Αἰτωλία καὶ Ἀκαρνανία τοῦ Μεσαιῶνος ὑπὸ Χριστοφόρου Κοντοῦ Ἀθήνησι 1868». Εἶναι πρωτόγραφο καὶ ἀποτελεῖται ἀπὸ 5 συσταχωμένα τεύχη διαστάσεων μκ. 029 X πλ. 021 καὶ φύλλα 106 (τὰ φ. 21, 56-66, 86, 106 ἄγραφα). Ὁ τίτλος καὶ ἡ χρονολογία συγγραφῆς ἐπαναλαμβάνονται στὸ πρωτόφυλλο κάθε τεύχους, δηλαδὴ στὰ φ. 1^ρ, 22^ρ, 47^ρ, 67^ρ, 87^ρ. Προέρχεται ἀπὸ τοὺς κώδικες τῆς Βιβλιοθήκης τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, ἀλλὰ δὲν εἶναι γνωστὸ πότε κατατέθηκε σ' αὐτὴ. Γιὰ νὰ δοθεῖ μιὰ εἰκόνα τοῦ περιεχομένου τοῦ, ἀναγράφονται ἐδῶ οἱ τίτλοι: τῶν κεφαλαίων καὶ τῶν ἄλλων μικρότερων ἐνοτήτων στὴ σειρά ποὺ θρῖσκονται στὸ χειρόγραφο: σημεῖωμα ποὺ ἀρχίζει μὲ τὸ: «ἄρξον

διαστήματα ἐπιτόμβια καὶ ἐπιγράμματα στὴν ἀρχαία ἑλληνικὴ μὲ τὴν εὐκαιρία τοῦ θανάτου γνωστῶν καὶ ἀγνώστων προσώπων· σημειώνονται μερικὰ ἀπ' ὅσα δημοσίευσε τὸ 1867 στὴν «Ἀλήθεια», γιὰ νὰ δεიχθεῖ ὁ γρήγορος ρυθμὸς τῶν δημοσιεύσεων καὶ, ἐνδεχόμενα, ὁ ἐπαγγελματισμὸς ποὺ τὸν προκαλοῦσε: «Εἰς τοὺς ἐν Κρήτῃ ἀγωνιζομένους πέντε ἀρχηγούς» (φ. 303 (19.1.67), σ. 4)· «Εἰς τοὺς ἐκ Κρήτης ἐπ' ἐσχάτως ἀδόξως παλινოსτήσαντας εἰς Ἀθήνας» (φ. 309 (23.1.67), σ. 4)· «Ἔτερον. Καὶ πάλιν εἰς τοὺς ἐκ Κρήτης...» (φ. 214 (2.2.67) σ. 4)· «Ἐπιτόμβια. Εἰς τὸν ἀέμνηστον Παρίδην... Βασίλειον Παλαμᾶν... Εἰς τὴν νεάνίδα Μαριγῶ Οἰκονόμου» (φ. 333 (24.2.67), σ. 4)· «Ἐπιτόμβιον. Εἰς Ζωήν... Γεωργιάδου» (φ. 337 (2.3.67), σ. 4)· «Ἐπιγράμματα. Εἰς τοὺς ἐν Βρετανίᾳ ὁμογενεῖς. Εἰς τὸ Ἀρκάδιον. Εἰς τὸν ἐν Κρήτῃ ἀποθανόντ᾽ Εὐστράτιον Ἰασεμίδην. Εἰς Εἰρήνην θυγατέρα Βενιέρου,...» (φ. 342 (9.3.67), σ. 4) κ.ἄ.π.

2. Σακκελίων, Κατάλογος χειρογράφων τῆς Ἑθνικῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ἑλλάδος, Ἀθήνα 1892, σ. 233-234, όπου ἀπὸ ἀβλέπτημα ὁ χρόνος συγγραφῆς τοῦ κώδικα ἀντὶ 1868 γίνεται 1863.

χείρ μου ἀγαθή...» (φ. 2^ρ)· «Προλεγόμενα τοῦ Μεσαιῶνος» (φ. 2^ν)· «Προοίμιον» (φ. 3^ρ)· «Βιβλίον α΄. Κεφ. α΄. Γεωγραφικὴ κατάστασις τοῦ τόπου. Ι. Ἀπὸ Χριστοῦ μέχρι τοῦ 1200 μ. Χ.» (φ. 4^ρ)· «Δεσποτεία τῆς Αἰτωλοακαρνανίας 1200-1800. Δεσποτικὸν ἀξίωμα τοῦ Θωμᾶ» (φ. 10^ν - 15^ν. — Τέλος τοῦ κειμένου τοῦ α΄ τεύχους). «Τὰ ἐν τῇ Αἰτωλίᾳ ἰδίως, καὶ Ἀκαρνανίᾳ» (φ. 23^ν)· «Ἐπανάστασις τῶν Ἀκαρνάνων» (φ. 24^ρ)· «Περὶ Ἰζαούλου» (φ. 31^ρ)· «Περὶ Ναυπάκτου» (φ. 31^ν)· «Σέρβοι ἐν τῇ Αἰτωλίᾳ καὶ Ἀκαρνανίᾳ» (φ. 33^ν)· «Αἰτωλῶν ἐπανάστασις» (φ. 34^ν)· «Ἡ Αἰτωλία καὶ Ἀκαρνανία ἐνοῦται μετὰ τὴν Κεφαλληνίαν ἀπὸ τὸ 1358 μέχρι τοῦ 1388» (φ. 35^ν)· «Νεαὶ ταρχαί» (φ. 40^ν)· «Ἰωάννης Σπάτσας» (φ. 41^ρ)· «Ταμουρτάσης ἐκστρατεύει κατὰ τῆς Αἰτωλίας καὶ Ἀκαρνανίας» (φ. 42^ν)· «Παράρτημα ἐφ' ὅλης τῆς Ἱστορίας» (φ. 45^ν. — Τέλος τοῦ κειμένου τοῦ β΄ τεύχους). «Μιχαὴλ Δεσπότης τῆς Ἡπείρου. Διάδοχος αὐτοῦ καὶ ἐφεξῆς» (φ. 48^ρ)· «Ὑποταγὴ τῶν περιχώρων Βονίτης Ξερομέρου καὶ Βάλτου» (φ. 49^ρ. — Ἀναφέρεται στὰ γεγονότα τοῦ βενετοτουρκικοῦ πολέμου τοῦ 1684)· «Ὑποταγὴ Αἰτωλικοῦ καὶ Μεσολογγίου» (φ. 50^ρ)· «Ἐκστρατεία Μοροζίνου περὶ τὴν Ἀχαΐαν Κόρινθον καὶ Ναυπακτίαν» (φ. 50^ν)· «Ὁ Λιβεράκης συνεννοεῖται μετὰ τοὺς Τούρκους» (φ. 51^ρ)· «Ρῆξις τοῦ πολέμου 1715» (φ. 52^ν)· «Ἀνακυρίευσις Βονίτης καὶ Πρεβέζης» (φ. 52^ν)· «Οἱ Ὀρλόφοι εἰς Πελοπόννησον καὶ ἐπανάστασις τῶν Ἑλλήνων 1755» (φ. 54^ν. — Τέλος τοῦ κειμένου τοῦ γ΄ τεύχους). «Εἰσβολὴ τοῦ Ἀλαρίχου εἰς τὴν Αἰτωλίαν 455» (φ. 68^ν)· «Καταπίεσις τῆς Ἀκαρνανίας καὶ Αἰτωλίας ὑπὸ Ρωγῆρου 1108 μ. Χ.» (φ. 69^ρ)· «Διαπόρθησις τῆς Ἀκαρνανίας 1081» (φ. 70^ν)· «Ἡ ἀναφαινομένη φιλογεικία περὶ τοῦ 1288 φονέως τοῦ Θωμᾶ» (φ. 70^ν)· «Ἡ Ναύπακτος ὑπὸ τὸν Φλωρεντινὸν Νικόλαον 1337» (φ. 72^ν)· «Ὁ Δεσπότης Συμεὼν 1356» (φ. 76^ρ)· «Λεονάρδος δὲ πρῶτος ἐκτείνει τὴν ἡγεμονίαν αὐτοῦ ἐπὶ πᾶσαν τὴν Ἀκαρνανίαν» (φ. 77^ν)· «Κάρολος δ' α΄ Τόκος. Ἀκαρνανία καὶ Σπάτσας» (φ. 78^ρ)· «Ἡ ἐπίλοιπος Ἀκαρνανία ὑπὸ τὸν Λεονάρδον δον» (φ. 82^ρ)· «Ἐπιβουλὴ κατὰ τῆς Ναυπάκτου» (φ. 83^ρ. — Τέλος τοῦ κειμένου τοῦ δ΄ τεύχους). «Διάφορα ἱστορικὰ γεγονότα τῆς Ἐπαναστάσεως 1700-1800» (φ. 90^ρ)· «Στέργιος Μπουκουβάλας 1750-1760» (φ. 92^ν)· «Ἡ ἐν Ναυπάκτῳ Μάχη» (φ. 94^ν)· «Ἄγραφα καὶ Ἀσπροπόταμον» (φ. 96^ν)· «Ἀρχηγοὶ τῆς Ἐπαναστάσεως καὶ αἷτια αὐτῆς» (φ. 98^ν)· ὀνομαστικὸς κατάλογος κλεφτῶν καὶ ἀρματολῶν τῆς Αἰτωλοακαρνανίας (φ. 104^ν - 105^ρ. — Τέλος τοῦ κειμένου τοῦ ε΄ τεύχους).

Όπως παρατηρεί κανείς κι από τους τίτλους μόνο, τὰ τμήματα τοῦ ἔργου δὲν παρουσιάζουν κανονικὴ χρονικὴ διαδοχὴ στὴ διάταξή τους, γεγονὸς ποὺ ὑποδηλώνει ὅτι ὁ συγγραφέας τοὺς δούλεψε ἀνεξάρτητα τὴν κάθε ἐνότητα ἐπεξεργασία ἄλλωστε χρειάζοταν καὶ τὸ περιεχόμενο τῶν τμημάτων μερικώτερα. Κιόλας ὁ Σακκελίωv ἔχει σημειώσει στὸν Κατάλογό του ὅτι τὸ χειρόγραφο περιέχει ὕλη ἀνεπεξέργαστη· πάντως τὰ διάφορα τμήματά της ἀποτελοῦν ἤδη ἐνότητες, ὥστε νὰ μὴ τὴν κατασταλίνουν ἀμορφη, ἐνῶ συνδετικὲς παραπομπὲς τείνουν νὰ τὴ διαμορφώσουν σὲ ἐνιαῖο σχῆμα. Ἡ μορφή τοῦ χειρογράφου φανερώνει ὅτι ὅταν ὁ Κοντὸς δημοσίευε τὴν ἀγγελία του, δὲν εἶχε ἔτοιμο γιὰ ἐκδοσὴ τὸ ἔργο του κ' ἔτσι φαίνεται πὼς σκοπὸς τῆς ἀγγελίας ἦταν κυρίως ἡ προσέλκυση συνδρομητῶν.

Ὑπάρχουν ὁρισμένες ἐνδείξεις ποὺ θὰ πρόσβαλαν ὡς πιθανὴ τὴ διάσωσιν τοῦ χειρογράφου τοῦ Χριστοφόρου ἐνὸς λαυθάνοντος ὀλικοῦ· ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἀγγελία του ἔχουμε καὶ ἄλλες μαρτυρίες γιὰ τὶς ἱστοριοδιφικὲς του ἐνασχολήσεις καὶ τὶς περιόδους τοῦ στὰ μοναστήρια τῆς Αἰτωλοακαρνανίας γιὰ συλλογὴ ἱστορικοῦ ὀλικοῦ.³ Ὡστόσο αὐτὴ

3. Στὴν «Ἐφημερίδα τῶν Φιλομαθῶν», ἔτ. 15, φ. 654 (1867), σ. 413-414 δημοσιεύει δυὸ ἐπιστολὰς τοῦ Κοσμᾶ τοῦ Αἰτωλοῦ, προτόντα τῆς περιουσίας του στὴν Αἰτωλοακαρνανία: ἡ πρώτη ἀπ' αὐτὰς (2.3.1779) εἶναι ἡ ἀπευθυνόμενη στὸν ἀδελφὸ του Χρύσανθο (πβ. Β. Σφυρόερας, *Χρύσανθος ὁ Αἰτωλός*, «Ἐπετηρὶς Μεσαιωνικοῦ Ἀρχείου τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν», 6 (1956), σ. 144 σημ. 2) ἡ δευτέρα ἀπευθύνεται στοὺς κατοίκους τῆς Πρέβεζας (Ἀπρίλιος 1779) καὶ εἶναι γνωστὴ ἀπὸ πολλὰς ἀναδημοσιεύσεις. Καὶ τὶς δυὸ τὶς εἶχε, πρὶν τὶς δημοσιεύσει, παραχωρήσει σὲ ἀντίγραφο στὸ Σάθα, ποὺ ἐκδίδοντάς τις (*Νεοελληνικὴ Φιλολογία*, Ἀθῆνα 1868, σ. 492-493) σημειώνει γιὰ τὸν Κοντὸ ὅτι ἀσχολεῖται «φιλοπόνως... εἰς ἐξακρίβωσιν τῆς ἱστορίας τῶν Ἀκαρνανίων καὶ τῶν Αἰτωλῶν ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων». Ἡ πρώτη προερχόταν ἀπὸ τὴ μονὴ Προυσοῦ, ὅπου κατὰ τὸν Κοντὸ καὶ τὸ Σάθα βρισκόταν τὸ πρωτότυπό της· ἡ δευτέρη εἶχε ἀντιγραφεῖ ἀπὸ τὴν ἰδιόχειρην τοῦ Κοσμᾶ, ποὺ τὴν κατεῖχε ὁ Κοντὸς. Ἄν εἶναι ἔτσι, τότε τὸ ἀπόγραφο τῆς α' στὸν κώδ. 42, σ. 831 τῆς μονῆς Προυσοῦ («Νέος Ἑλληνομνήμων», 10 (1913), σ. 314), ἐνδεχομένως προέρχεται ἀπὸ τὸ πρωτότυπο· γιὰ τὸν ἴδιο λόγο ἡ σωζόμενη στὴν Πρέβεζα καὶ φερόμενη (Ἡλ. Βασιλάς, *Πρεβεζᾶνοι καὶ Παργηνοὶ διδάσκαλοι καὶ λόγιοι 18ου καὶ 19ου αἰῶνος*, «Ἡπειρωτικὴ Ἑστία», 10 (1961), σ. 881-882) ὡς ἰδιόχειρην ἐπιστολὴν τοῦ Κοσμᾶ πρὸς τοὺς Πρεβεζάνους θὰ πρέπει νὰ εἶναι ἀντίγραφο. Κάποια οἰκεία σχέση τοῦ Κοντοῦ μὲ τὸ Σάθα φαίνεται καὶ στὸ ὅτι ὅταν πέθανε ὁ πατέρας τοῦ δευτέρου, ὁ Χριστοφόρος ἔσπευσε νὰ τοῦ γράψει ἕνα ἐπιτύμβιο («Ἀλήθεια», ἔτ. Β', φ. 417 (26.6.67), σ. 4). Ἄλλο τεκμήριο γιὰ τὶς ἐρευνητικὰς ἐπιδόσεις τοῦ Κοντοῦ εἶναι δυὸ δημοτικὰ τραγούδια τοῦ Χρίστου Μιλίωνη ποὺ δημοσίευσε στὴν «Ἀλήθεια», ἔτ. Β', φ. 390 (18.5.67), σ. 4, γιὰ νὰ συμπληρώσει τὸ ἕνα ἀπ' αὐτά, ποὺ τὸ εἶχε ἐκδόσει ἐλλιπῶς ὁ

τὴν εὐλογία προσδοκία δὲν τὴν ἐπαληθεύει τὸ χειρόγραφο· ἡ ἐκθεση τῶν γεγονότων γίνεται σύμφωνα μὲ τὶς ἐκδομένους πηγὰς καὶ τὰ στοιχειώδη βιβλιογραφικὰ βοηθήματα τῆς ἐποχῆς του. Ἄμεσα ἢ ἔμμεσα γνωρίζει ἀπὸ τὶς πηγὰς τὸν Ἀκροπολίτη (πὺ τὸν ὀνομάζει Γρηγόριο), τὸν Παχυμέρη, τὸ Γρηγορά, τὸν Καντακουζηνό, τὸ Χαλκοκονδύλη, τὸ (Σ)φραντζή, τὸ Spadungino· ξέρει τὸ Χρονικὸ τοῦ Κουδαρά, δὲν εἶναι σὲ θέση ὅμως νὰ συσχετίσει τὶς ἐκδόσεις Rouqueville, Μουστοξύδη καὶ Ἀθηνᾶς, πὺ καὶ τὶς τρεῖς τὶς χρησιμοποιεῖ. Μὲ τὸν ἴδιο τρόπο γνωρίζει τὸν Ducange, τὸν Hughes, τὸ Μελέτιο, τὸν Buchon, τὸν Ἀραβαντινό, τὸν Gilbert, τὴ συλλογὴ τῶν τραγουδιῶν τοῦ Passow, πὺ τὴ χρησιμοποιεῖ ἀρκετὰ, τὸ Σάθα, μὲ τὸν ὁποῖο ἄλλωστε εἶχε καὶ προσωπικὰ σχέσεις. Στὰ νεώτερα πράγματα, ὅπου θὰ περίμενε κανεὶς κάποια πρωτότυπη συμβολή, κ' ἐκεῖ ὑπάρχει ἡ ἴδια φτώχεια· τὰ γεγονότα τοῦ βενετοτουρκικοῦ πολέμου (1684), τὰ ὀρλωφικά, κάποια ἐπεισόδια ἀπὸ τὶς δραστηριότητες τοῦ ἀρματολισμοῦ ἄλλοτε δίνονται μὲ χρονολογικὰ σφάλματα, ἄλλοτε ἐπαναλαμβάνουν συνηθισμένες πληροφορίες, ἄλλοτε ἔχουν ὡς μοναδικὴ πηγὴ τὰ τραγούδια τῆς συλλογῆς τοῦ Passow. Σὲ προφορικὴ παράδοση ἴσως ὀφείλεται ὡς κάποιο σημεῖο ἓνας ὀνομαστικὸς κατάλογος ἀρματολῶν καὶ κλεφτῶν, πὺ καταχωρίζεται στὰ τελευταῖα φύλλα (104^v - 105^r) τοῦ χειρογράφου.

Φαίνεται παράδοξο πὺς ἓνας προσεκτικὸς λόγιος, ὁ Λευκάδιος σχολάρχης Ἰωάννης Σταματέλος (1822-1881), νόμιζε ὅτι ἡ σχεδὸν ἀδιαμόρφωτη ὕλη τοῦ χειρογράφου τοῦ Κοντοῦ ἦταν δημοσιεύσιμη. Πρὶν τὸ χειρόγραφο φτάσει στὴ Βιβλιοθήκη τοῦ Πανεπιστημίου, ὁ κάτοχός του, ἓνας ἀδελφὸς τοῦ Χριστοφόρου, τὸ εἶχε παραδώσει στὸ Σταματέλο γιὰ νὰ πραγματοποιήσει τὴν ἐκδόσή του. Στὰ κατάλοιπα τοῦ τελευταίου, πὺ σώζονται στὴ Βιβλιοθήκη τῆς Βουλῆς (κῶδ. 128), ὑπάρχει ἓνα σχέδιο προλόγου πὺ θὰ συνόδευε τὴ μεταθανάτια ἐκδοσι τῆς «Αἰτωλίας καὶ Ἀκαρνανίας τοῦ Μεσαιῶνος» (κῶδ. 128, τεῦχος ε', φ. 18^v), τιτλοφορημένο: «Βιογραφικαὶ σημειώσεις περὶ τοῦ συγγραφέως τῆς παρούσης βίβλου». Οἱ μερικὰ λαθεμένες πληροφορίες τοῦ Σταματέλου παραδίδουν γιὰ τὸν Κοντὸ ὅτι «περατώσας τὰς σπουδὰς του, διωρίσθη εὐθὺς διὰ Β. διατάγματος ἓνα περιέλθῃ τὴν Αἰτωλο-

Σάθας, Χρονικὸν ἀνέκδοτον Γαλαξειδίου, Ἀθῆνα 1865, σ. 160· χαρακτηριστικὸ εἶναι ὅτι ὁ Κοντὸς δὲν εἶχε καταγράψει τὰ τραγούδια ἀπὸ προφορικὴ παράδοση, ἀλλὰ ἀναδιφώντας «τὰς ἰδιαιτέρας σημειώσεις τοῦ ...Π. Πετμέζη». Σὲ μιὰ διάλεξή του, *Τὰ ἀρματολικά ὅπλα καὶ ἰδίως τὸ βροντόφωνον Καρυοφύλλι*, «Ἐφημερὶς τῶν Φιλομαθῶν», ἔτ. 16 (1868), σ. 1513-1516, ἀσχολήθηκε μὲ τὰ ὀνόματα τῶν ὅπλων στὴν Τουρκοκρατία.

καρνανίαν καὶ ἐκλέξῃ πᾶν ὅ,τι ἀφορᾷ τὴν μεσαιωνικὴν ἱστορίαν τῶν τόπων ἐκείνων. Οἱ ἀγῶνες τοῦ οὐ μόνον δὲν ἀπέδωσαν μάταιοι καὶ παρὰ προσδοκίαν ἀπέδωσαν αὐτῷ ἀγλαοὺς καρπούς. Συνετάξατο δὲ τὴν ἀνὰ χεῖρας ἱστορίαν, εἰς τὴν ὁποίαν βλέπει τις, καὶ τὴν φιλοπονίαν τοῦ ἀνδρὸς καὶ τὴν ἐμβρίθειαν τῆς κρίσεώς του...». Κρίνοντας μὲ ὑπερβολικὴ εὐμένεια τὸ περιεχόμενον τοῦ βιβλίου τὸ θεωρεῖ «ὡς πολύτιμον κειμήλιον τῆς ἐθνικῆς μας φιλολογίας» καὶ δείχνει νὰ πιστεύει ὅτι μὲ τὴν ἐκδοσὴ τοῦ θὰ χυθεῖ φῶς στὴ «σκοτεινότεραν σελίδα τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας».⁴

Οἱ ἐνθουσιώδεις κρίσεις τοῦ Σταματέλου, ποὺ δὲ μοιάζουν γιὰ ἀπλοὶ τύποι εὐγένειας, γεννοῦν τὴν ὑποψία μήπως τὸ χειρόγραφο τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης δὲν εἶναι τὸ ἴδιο μ' ἐκεῖνο ποὺ αὐτὸς εἶχε ὑπ' ὄψιν του. Ὁ Σπ. Λάμπρος περιγράφοντας τὸν κώδικα μὲ τὰ κατάλοιπα τοῦ Σταματέλου δὲ δίστασε νὰ ταυτίσει τὸ χειρόγραφο ποὺ ἀναφέρουν οἱ «Βιογραφικὲς σημειώσεις» μὲ τὸν κώδικα 1283 τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης.⁵ Πραγματικά, ἂν ληφθεῖ ὑπ' ὄψιν τὸ μικρὸ χρονικὸ διάστημα ποὺ μεσολαβεῖ ἀνάμεσα στὴ συγγραφὴ τοῦ κώδικα (1868) καὶ στὸ θάνατον τοῦ Χριστοφόρου (1869) καὶ τὸ γεγονὸς ὅτι στὰ 1869 ὑποτίθεται πὺς θὰ ἦταν ἀπασχολημένος μὲ τίς πανεπιστημιακὲς του ὑποχρεώσεις στὴ Λεϊψία, θὰ πρέπει νὰ συμπεράνουμε ὅτι δὲν εἶναι πιθανὴ ἡ ὑπαρξὴ ἄλλου χειρογράφου· ἀλλὰ καὶ πάλι μιὰ δευτέρη φροντίδα γιὰ τὸ ἔργο, πραγματοποιημένη σὲ τόσο σύντομο χρονικὸ διάστημα, ποιητικὰ δὲ θὰ εἶχε νὰ παρουσιάσει οὐσιαστικὲς διαφορὰς: ἡ σύνδεση τῶν σκόρπιων παραγράφων ἢ ἡ ἀνάπτυξη ὀρισμένων τμημάτων, ποὺ ὑποδεικνύεται ἀπὸ μνημονικὰ σημειώματα τοῦ ἴδιου τοῦ συγγραφέα στὰ περιθώρια τοῦ χειρογράφου, δὲν ὑπόσχονται τίποτε περισσότερο ἀπὸ τὴ βελτίωση τῆς ἀρχιτεκτονικῆς τοῦ κειμένου καὶ τὴν ἀναλυτικώτερη διατύπωση τῶν συλλογισμῶν τοῦ συγγραφέα. Καὶ οἱ δυὸ περιπτώσεις δὲν ἔχουν σχέση μὲ ὅ,τι θ' ἀναζητοῦσε κανεὶς στὸ κείμενον αὐτό, τὴν ἀποθησαύριση δηλαδὴ ἀγνωστοῦ ὕλικου.

Σπ. Ι. Ἀσδραχάς

4. Εἶναι περίεργο πὺς ὁ Σταματέλος δὲν πῆρε ἀκριβὴ βιογραφικὰ στοιχεῖα γιὰ τὸν Κοντὸ ἀπὸ τὸν ἀδελφὸ του· ἔτσι γράφει ὅτι καταγόταν ἀπὸ τὸν Καρβασαρά, ἐνῶ ἦταν ἀπὸ τὴ Ζαβέρδα (πβ. [Μ. Κρίσπος], *Ἐλεγείον ἐπὶ τῷ θανάτῳ Χριστοφόρου Κοντοῦ*, «Ἀλήθεια», ἔτ. Ε', φ. 796 (9.1.1869), σ. 4: «ὁσπερ φῶς γαίης Κουρήτιδος εἶναι Παλαίρω»)· ἀναφέρει ὡς ἔτος τοῦ θανάτου του τὸ 1872, ἐνῶ πέθανε τὸ 1869 (βλ. ἐφ. «Κλειώ», φ. 436 (25/6.11.1869), σ. 38=Γ. Κρέμος, *Ἐπιστολαί... καὶ Ἡθικὴ Στιχογραφία Α. Κ. Βυζαντίου*, Λεϊψία 1870, σ. 36· «Ἀλήθεια», ἔτ. Ε', φ. 1005 (1.11.69), σ. 2). Τὰ σχετικὰ μὲ τὸ Β. Διάταγμα στὴν «Ἐφημερίδα τῶν Φιλομαθῶν», ἔτ. 15 (1867), σ. 413.

5. Σπ. Λάμπρος, *Κατάλογος κωδίκων τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Βουλῆς*, «Νέος Ἑλληνομνήμων», 5 (1908), σ. 313.